

ФУҚАРОЛИК ЖАМИЯТИНИ БАРПО ЭТИШДА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ УМУМЖАҲОН ДЕКЛАРАЦИЯСИНING ҲУҚУҚИЙ МАЗМУНИ- МОҲИЯТИ

Умид Эркинович Фозилов

ИИВ Академияси Давлат-ҳуқуқий фанлар ва инсон ҳуқуқларини таъминлаш
кафедраси доценти, юридик фанлар номзоди, доцент

Аннотация: Фуқаролик жамиятини барпо этишда инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясининг мазмуни-моҳияти аҳамияти беқиёсдир. Инсон ҳуқуқлари бу жамиятнинг энг асосий олий қадриятидир. Мазкур мақолада Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблея томонидан 1948 йил 10 декабрда қабул қилинган «Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси»нинг мазмун-моҳияти очиқ берилган.

Калитли сўзлар: ҳуқуқ, қонун, конституция, инсон, инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси, фуқаролик жамияти.

Ўзбекистон Республикаси ўзи танлаган йўлидан, ҳуқуқий демократик давлат ва адолатли фуқаролик жамияти барпо этиш йўлидан дадил бормоқда. Ўзбекистон фуқаролари мустақиллик йилларида яратилган муҳим қонуний мезонга таянган ҳолда, барча ҳуқуқий давлатлар қаторида қонун асосида яшамоқда. Туб ислохотлар даврида инсон ҳуқуқлари ҳам соҳасида ҳуқуқий асос яратилмоқда ва амалиётда ижобий натижалар яққол кўзга ташланмоқда. Инсон ҳуқуқ ва эркинликларини ҳар бир шахснинг муҳим эҳтиёжи ва манфаатларини жамият манфаатлари билан уйғун ҳолда ва тараққиёт манбаи сифатида англаб етмоқдалар.

Инсон ҳуқуқлари – бу жамиятнинг энг асосий олий қадриятидир. Инсон ҳуқуқлари бу муҳим конституциявий институт ҳисобланиб, бутун инсониятнинг интилишлари, орзу-умидлари ва ҳозирги замон тараққиётининг асоси ва давр талабидир.

Тарихга назар ташлайдиган бўлсак, иккинчи жаҳон уруши тугагандан сўнг, тинчлик, хавфсизлик ва давлатлараро ҳамкорликни қўллаб-қувватлаш ва мустаҳкамлаш мақсадида Бирлашган Миллатлар Ташкилоти тузилган эди. Бу ташкилот инсон ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш унинг фаолиятида муҳим йўналиш ҳисобланади.

Бирлашган Миллатлар Ташкилоти¹нинг дастлабки эришган муҳим ютуқларидан бири Бош Ассамблея томонидан 1948 йил 10 декабр²да қабул қилинган муқаддима ва 30-моддадан иборат «Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси» бўлди.

Бош Ассамблея «Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси»ни «барча халқлар ва барча давлатлар бажаришга интилиши лозим» эканини эълон қилди. У бутун дунёдаги аъзо давлатларни декларацияда мустаҳкамланган ҳуқуқ ва эркинликларни хурмат қилиш ва таъминлашга чақирди. Бутун жаҳонда ҳар йили 10 декабрь «Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси» қабул қилинган кун муносабати билан «Инсон ҳуқуқлари куни», деб катта байрамлар ташкил этилади. Ушбу декларациянинг тарихий аҳамияти шундаки, у бутун дунёда тан олинган ва умумий бўлган ҳуқуқ ва эркинликлар рўйхатини ўзида мужассамлаштирган биринчи ягона халқаро ҳуқуқий меъёрий ҳужжатдир.

Бош Ассамблея томонидан 1948 йил 10 декабрда қабул қилинган «Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси»да умумэътироф этилган инсон ҳуқуқлари куйидагича:

Шахсий ҳуқуқ ва эркинликлар:

- яшашга бўлган ҳуқуқ, эркинлик ва шахсий дахлсизлик ҳуқуқи (3-модда.);
- кулликнинг тақиқланиши (4-модда.);
- қийноқларнинг тақиқланиши, инсон қадр-қимматини камситувчи ёки ноинсоний муомала ва жазолашларнинг тақиқланиши (5-модда.);
- ҳар бир инсоннинг ҳуқуқий субъект бўла олишининг тан олиниши (6-модда.);
- асосий ҳуқуқларнинг бузилишига сабаб бўладиган ҳаракатларга қарши суд ҳимоясига бўлган ҳуқуқ (7-модда.);
- ҳуқуқларнинг суд томонидан самарали тикланишига бўлган ҳуқуқ (8-модда.);
- ўзбошимчалик билан қамоққа олиш, ушлаб туриш ёки сургун қилишдан ҳимоя қилиш кафолати (9-модда.);
- мустақил ва бетараф судга бўлган ҳуқуқ (10-модда.);
- айбсизлик презумпцияси, қонуннинг орқага қайтиш кучининг йўқлиги (11-модда.).

Инсоннинг уни ўраб турган гуруҳ ва ташқи дунё билан муносабатлари доирасидаги ҳуқуқлари:

- шахсий ҳаётга бўлган ҳуқуқ (12-модда.);
 - эркин кўчиб юришга ва яшаш жойини эркин танлашга бўлган ҳуқуқ (13-модда.);
 - бошпана ҳуқуқи (14-модда.);
 - фуқаролик ҳуқуқи (15-модда.);
 - никоҳ муносабатларида эркак ва аёлнинг тенг ҳуқуқлилиги. Оиланинг жамият ва давлат томонидан ҳимоя қилинишига бўлган ҳуқуқ (16-модда.);
 - мулкка индивидуал ва ўзаро эгаллик қилиш ҳуқуқи (17-модда.);
- Диний эркинликлар, фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар:

- фикр, виждон ва дин эркинлиги (18-модда.);
- эътиқод эркинлиги ва уни эркин ифодалаш. Маълумотларга эркин эга бўлиш (19-модда.);
- тинч йиғилишлар ва ассоциациялар тузиш эркинлиги (20-модда.);
- ўз мамлакатини бошқаришда иштирок этиш ҳуқуқи; муайян муддатларда ўтказиладиган сайловларда иштирок этиш ҳуқуқи (21-модда.).

Иқтисодий, ижтимоий ва маданий соҳалардаги ҳуқуқлар:

- ижтимоий таъминотга ва муносиб ҳаёт даражасига эга бўлиш ҳуқуқи, меҳнат қилиш ҳуқуқи; иш танлаш эркинлиги, тенг меҳнат учун тенг ҳақ олиш (22-модда.);
- касаба уюшмаларига нисбатан эркинлик (23-модда.);
- дам олиш ва бўш вақтга бўлган ҳуқуқ (24-модда.);
- фаровонликка ва соғлиқни сақлашга бўлган ҳуқуқ (озик-овқат, кийим-кечак, уй-жой, тиббий муолажа, ижтимоий хизмат кўрсатиш);
- оналик ва болалиқни ижтимоий ҳимоялаш ҳуқуқи (25-модда.);
- таълим олишга бўлган ҳуқуқ (26-модда.);
- маданий ва илмий ҳаётда иштирок этиш, шунингдек, муаллифларнинг маънавий ва моддий манфаатларини ҳимоялашга бўлган ҳуқуқи (27-модда.).

Бош Ассамблея томонидан 1948 йил 10 декабрда қабул қилинган «Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси»нинг учта моддаси Бирлашган Миллатлар Ташкилоти принциплари ва шахснинг жамиятга нисбатан мажбуриятларига бағишланган:

- ҳар бир шахснинг ижтимоий ва халқаро тартибга бўлган ҳуқуқи. Бунда декларацияда мустаҳкамланган ҳуқуқ ва эркинликлар тўлиқ амалга оширилиши мумкин (28-модда.);
- жамият олдидаги мажбуриятлар; бошқаларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини тан олиш. Бу ҳуқуқ ва манфаатларни Бирлашган миллатлар ташкилоти мақсадларига мувофиқ амалга ошириш (29-модда.);
- декларацияда мустаҳкамланган ҳуқуқ ва эркинликларни йўқ қилишга қаратилган хатти-ҳаракатларни оқлаш учун шарҳланиши мумкин эмас.

Бош Ассамблея томонидан 1948 йил 10 декабрда қабул қилинган «Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси»нинг 29-моддаси 1-бандида шахснинг мажбуриятлари «Ҳар бир шахс жамият олдида мажбуриятларга эга», деб аниқ ўрнатилган. Мазкур бандда шахс фақат жамиятдагина эркин ва тўлиқ ривожлана олиши тўғрисидаги қоида асослангандир. Ушбу Бош Ассамблея томонидан 1948 йил 10 декабрда қабул қилинган «Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси»нинг бу қоидаси маънавий моҳият касб этади. Келтирилган қоидага кўра шахс яшаётган жамиятда умумий юриш-туриш қоидаларини ўрнатади. Бош Ассамблея томонидан 1948 йил 10 декабрда қабул қилинган «Инсон

хуқуқлари умумжаҳон декларация»нинг 29-моддаси 1-банди мураса мазмунига эгаллиги сабабли, Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеяси томонидан 1948 йил 10 декабрь куни бир овоздан қабул қилинган.

Бош Ассамблея томонидан 1948 йил 10 декабрда қабул қилинган «Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларация»нинг 29 ва 30-моддаларида шахснинг жамият олдидаги мажбуриятларини белгиловчи халқаро ҳуқуқий нормалар мустаҳкамланган. Ушбу иккита модда қоидалари биринчидан, «инсон ҳуқуқлари ва асосий эркинликлари», иккинчидан, «инсон мажбуриятлари» тушунчаларига аниқлик киритади. Мазкур 29-модданинг 1-бандида «шахс ҳуқуқлари» тушунчаси берилган бўлса, 30-моддада уни шарҳлашни белгиловчи универсал қўлланиладиган норма мавжуд. Шахснинг барча мажбуриятлари ва ундан келиб чиқувчи муаммолар ушбу икки моддада умумлаштириб мустаҳкамланган.

Бош Ассамблея томонидан 1948 йил 10 декабрдаги «Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси» Бирлашган Миллатлар Ташкилоти томонидан барча давлатлар ва миллатлар учун умумий ягона халқаро ҳуқуқий стандарт сифатида қабул қилинган. Юқорида зикр этилганлар эркинлик, тенглик ва биродарлик каби принципларга асосланади. Уларга Бош Ассамблея томонидан 1948 йил 10 декабрда қабул қилинган «Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси»нинг «Муқаддима» қисми ва 1 ва 2-моддалари бағишланган.

Бош Ассамблея томонидан 1948 йил 10 декабрдаги қабул қилинган «Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси»ни тавсифлар эканмиз, унда инсон ҳуқуқларини таъминлаш ва амалга оширишнинг ҳуқуқий механизмлари ҳар қайси халқ ва барча давлатлар бажаришга ҳаракат қилиши лозим бўлган вазифа сифатида келтирилган.

Бош Ассамблея томонидан 1948 йил 10 декабрдаги «Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларация» инсон фундаментал ҳуқуқларини қамраб олган Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Низомини талқин қилишдаги энг муҳим ҳужжатдир. Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси бу халқаро шартномадир ҳамда юридик жиҳатдан у мажбурий кучга эга эмас. Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Низомининг 10 ва 11-моддаларига мувофиқ, Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг резолюциялари фақатгина тавсиявий аҳамиятни касб этади. Лекин, Бош Ассамблея томонидан 1948 йил 10 декабрдаги қабул қилинган «Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларация»си давлатлар инсон ҳуқуқлари соҳасидаги мажбуриятларининг асосий манбаларидан бирига айланди. Бош Ассамблея томонидан 1948 йил 10 декабрдаги қабул қилинган «Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси»нинг нормаларининг катта қисми замонавий дунё мамлакатларини боғлаб турувчи халқаро одат ҳуқуқининг муҳим тимсоли сифатида эътироф этилади.

Шуни таъкидлаш лозимки, инсон ҳуқуқлари ва манфаатлари олий қадриятдир. Ана шу қадрият қарор топган, улуғланган давлатда фуқаролар тинч-тотув, фаровон турмуш кечирадилар. Янги Ўзбекистонимизда олиб борилаётган давлат сиёсати ҳам ана шу мақсадга йўналтирилган.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Бирлашган миллатлар ташкилоти (БМТ) – Ер юзида тинчликни мустаҳкамлаш ва хавфсизликни таъминлаш, давлатларнинг ўзаро ҳамкорлигини ривожлантириш мақсадида ташкил этилган халқаро ташкилот. 1945-йил 24-октабрда тузилган. [//https://uz.wikipedia.org/w/index.php?title=Birlashgan_millatlar_tashkiloti&variant=uz-cyrl](https://uz.wikipedia.org/w/index.php?title=Birlashgan_millatlar_tashkiloti&variant=uz-cyrl)
2. Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг Резолюция 217 А (III) билан 1948 йил 10 декабрда қабул ва эълон қилинган. [//constitution.uz/uz/pages/humanrights](https://constitution.uz/uz/pages/humanrights)

